

[B] **FILOSOFIE ALS ACTIVISME? DE SECULIERE SAMENLEVING VOLGENS PATRICK LOOBUYCK**

In de drie delen van Patrick Loobuyck's boek *De seculiere samenleving* komen drie fundamentele aspecten van de secularisatie aan bod. 1) Door het proces van functionele differentiatie splitsen geleidelijk allerlei deelgebieden zoals wetenschap, recht, ethiek, politiek, zich af van religie en ontstaat een politieke gemeenschap en staatsgezag los van godsdienst en religieuze tradities; dat proces verloopt niet overal op dezelfde manier, noch leidt het tot dezelfde resultaten. 2) Op politiek gebied is een seculiere samenleving gekenmerkt door *politiek liberalisme*; het politieke liberalisme is in de politieke filosofie van vandaag het belangrijkste paradigma (vooral uitgewerkt door John Rawls) om te omschrijven wat een seculiere samenleving op politiek gebied kan en moet betekenen; het is dus tegelijk een (door politiek filosofen geanalyseerde) reële mogelijkhedenvoorwaarde en een ideaal. De basisgedachte van dit liberalisme, tevens het beginsel van de profane en publieke moraal waarop de liberale politieke gemeenschap steunt, is dat die gemeenschap beschouwd *moet* worden als een verzameling van vrije, redelijke en gelijke individuen die dragers zijn van rechten; die publieke moraal is niet onderhandelbaar, maar is de basis van alle politieke besluitvorming en beleid. 3) Een seculiere overheid is geen *secularistische* overheid die de religie wil uitschakelen; dat zou ingaan tegen de (godsdienst- en gewetens)vrijheid; maar als religie aanvaardbaar wil zijn in een seculiere samenleving, dan moet ze zich aanpassen aan die vorm van samenleven; ze moet zelf het onderscheid aanvaarden tussen kerk en staat, tussen haar eigen, particuliere moraal en de publieke moraal; ze moet liberaal onderwijs aanvaarden (ook in haar eigen scholen); ze moet in het reine komen met de wetenschap; ze kan alleen onder bepaalde voorwaarden deelnemen aan de publieke politieke discussie. Het boek gaat ook de discussie aan met het hedendaagse strijdende atheïsme dat niet op filosofisch, maar wel op politiek gebied (vanuit het standpunt van het politieke liberalisme) bekritiseerd wordt.

Ten aanzien van de religie en haar plaats in de seculiere, democratische maatschappij treffen we in dit boek op het eerste gezicht een gematigde

seculiere positie aan. De seculiere overheid wil/mag religies die zich houden aan de publieke moraal niet tegenwerken of uitroeien; religie wordt niet uitgebannen uit de publieke ruimte, maar kan onder bepaalde voorwaarden deelnemen aan de politieke discussie. De scheiding tussen kerk en staat kan samengaan met een redelijke "accommodatie" aan (bepaalde) religies: aanvaarding van levensbeschouwelijk georiënteerde scholen (zelfs subsidie onder bepaalde voorwaarden) en van religieuze symbolen en gebruiken in de publieke ruimte is mogelijk op voorwaarde dat die accommodatie de neutraliteit van de overheid en van de wet niet schaadt. De auteur is eerder geporteerd voor een pluralistisch dan voor een streng laïcistisch model. Het boek is een gepassioneerd pleidooi voor het politiek liberalisme en voor een politiek kader waarbinnen religies en levensbeschouwingen – die hoe dan ook niet zomaar zullen verdwijnen – zich kunnen aanpassen aan de seculiere samenleving. Dat pleidooi spitst zich op het einde speciaal toe op het onderwijs als bakermat van de vorming van vrije individuen, bekwaam om – religieus of niet – te leven in een seculiere samenleving. Dat stelt allerlei eisen, ook aan levensbeschouwelijk georiënteerde scholen, bijvoorbeeld de eis om leerlingen objectief en kritisch te leren nadenken, ook over – niet tegen – de eigen levensbeschouwing. De auteur ziet zijn boek als een concrete bijdrage tot zo'n opvoeding via een niet-levensbeschouwelijk vak *over* levensbeschouwing, ethiek en (politieke) filosofie (LEF), waar hij al een hele tijd op allerlei fora voor pleit.

Vanuit het paradigma van het politiek liberalisme neemt de auteur stelling zowel wat betreft de juiste houding van de politieke overheid ten aanzien van atheïsme en religie, als wat betreft de verhouding van religies en levensbeschouwingen ten aanzien van de seculiere maatschappij. Dat paradigma speelt dus een cruciale rol in het boek. Daarom is het spijtig dat de inhoud van dit paradigma op een al te losse, verspreide en filosofisch veeleer oppervlakkige manier wordt voorgesteld. Verwijzingen naar Rawls (en Habermas) moeten dit deficit blijikbaar opvangen. Ook al is het politiek liberalisme wellicht het in de politieke filosofie overheersende paradigma, het is vatbaar voor verschillende interpretaties en het is filosofisch helemaal niet onomstreden. Toch worden op basis van dit paradigma door de auteur

forse politieke uitspraken en “niet-onderhandelbare” politieke voorstellen gedaan. De vraag is ook of het politieke liberalisme zoals Loobuyck het interpreteert wel zo gematigd is tegenover religie als hij het voorstelt.

Wat is het precieze statuut van het politiek liberalisme? Enerzijds lijkt het een (normatieve) politieke theorie naast andere; anderzijds lijkt het veel meer dan een filosofische theorie, het blijkt de normatieve en zelfrechtvaardigende basis te zijn inherent aan de democratische politiek zelf, te aanvaarden door elk redelijk individu en door elke groep die deel wil uitmaken van de seculiere samenleving. De rawlsiaanse filosoof en de liberale politiek lijken wel dezelfde instantie, staande buiten de geschiedenis en boven de verscheidenheid van culturen en religies. De niet-onderhandelbare kern van het politieke liberalisme is de van elke religie en levensbeschouwing “vrijstaande”, neutrale publieke moraal waarin de waarden van vrijheid en gelijkheid en dus ook de mens- en vrijheidsrechten centraal staan. Dat klinkt allemaal mooi en welbekend; het is echter filosofisch verre van evident. Is zo’n “vrijstaande” moraal waarover bij alle redelijke individuen consensus bestaat (en moet bestaan) wel mogelijk? Wat betekenen eigenlijk die redelijkheid en die gedeelde vrijheid en gelijkheid? Sluit dat bijvoorbeeld ook de vrijheid in van kannibalisme of polygamie (met wederzijdse instemming)? Wat is geïmpliceerd bijvoorbeeld in het eigendomsrecht? Ook de vrijheid om het eigen lichaam of de eigen baarmoeder te koop of te huur aan te bieden? Kan die publieke moraal werkelijk los staan van/neutraal zijn tegenover cultureel gebonden opvattingen betreffende de (altijd symbolische) betekenis van het menselijk lichaam, de menselijke seksualiteit, menselijk leven en de dood? Het lijkt hier hoe dan ook vooral te gaan om een “moraal” die perfect aangepast is aan de markt- en consumptiemaatschappij waarin we leven.

Volgens Loobuyck volgen allerlei zaken, zoals het recht op euthanasie en abortus, op onbetwistbare wijze uit het publiek-morele fundament; hoe ze uit de premissen volgen, wordt echter niet beargumenteerd. Wie die zaken (of de daarmee verbonden wetten) in de publieke discussie betwist, is ondemocratisch en wil (zoals aartsbisschop Léonard doet volgens Loobuyck) normen die enkel

gelden binnen zijn particuliere religie opdringen aan de samenleving. Dat het verbod op euthanasie en abortus enkel vanuit de religie gelegitimeerd kan worden, is flagrant onjuist; er zijn ook ongelovige filosofen die op niet-religieuze gronden tegen euthanasie of abortus argumenteren. Mgr. Léonard wil trouwens niet zijn hele godsdienst aan de bevolking opdringen; hij intervineert op specifieke, volgens hem cruciale punten en hij doet dat als leidinggevend gelovige én als filosoof. Mijn eigen opvatting dat gelovigen bepaalde waarden die uit de religie stammen van algemeen belang kunnen vinden en dan ook *pleiten* voor wetgeving in dat verband, druist mijns inziens helemaal niet in tegen de uitgangspunten van de liberale samenleving. Waarom zouden die waarden niet tegelijk vanuit niet-religieus oogpunt aanvaardbaar kunnen zijn? Men ziet hier tot wat de identificatie van filosofisch paradigma en staat kan leiden: de “vrijstaande” positie die aan de basis zou liggen van de democratie wordt in de reële politieke context haast onvermijdelijk een machtspositie die andere politieke spelers buitenspel wil zetten. Daar is op zich niets mis mee, ook ideeën zijn onderdeel van het politieke machtsspel, maar men moet niet doen alsof het in dit soort discussies alleen gaat om neutrale redelijkheid tegenover gekleurde onredelijkheid.

De opvatting van een vrijstaande publieke moraal en neutrale liberale politiek lijkt me typisch voor een bepaalde vorm van modern denken. Zoals het atheïsme denkt dat we zonder religie uitzicht hebben op een verlichte en vreedzame maatschappij, zo denkt het politieke liberalisme dat de publieke moraal en seculiere politiek uitzicht geven op een maatschappij waarin de tegenstellingen eindelijk in principe beheersbaar geworden zijn, waarin macht principieel in dienst staat van de rede en waarin particuliere religies en levensbeschouwingen die zich niet aan de publieke moraal onderwerpen de enige vijanden zijn.

HERMAN DE DIJN

PATRICK LOOBUYCK, *De seculiere samenleving: over religie, atheïsme en democratie*, Houtekiet, Antwerpen, 2013, 253 p.